

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Данькова С.О.,
*аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9976-8479>

Данькова С.О. Класифікація суб'єктів доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції.

У статті автор наголошує на відносній самостійності кримінального процесуального доказування в судовому провадженні, його специфічній структурі, колі суб'єктів, які здійснюють таку діяльність. Констатовано, що на доктринальному рівні існує чимало підходів до тлумачення поняття «суб'єкти доказування» та їх класифікації, що зумовлено відсутністю чітких вказівок у нормах законодавства. Наголошено, що поняття «учасники судового провадження» і «суб'єкти доказування в кримінальному провадженні в суді першої інстанції» лише частково перетинаються за обсягом і повністю не вичерпують одне одного. Враховуючи авторський підхід до розуміння кримінального процесуального доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції, під його суб'єктами запропоновано розуміти державні органи і особи, які мають в судовому провадженні певний матеріальний або процесуальний інтерес та здійснюють пізнавально-практичні і логічно-розумові дії щодо формування, дослідження та оцінки доказів, а також їх подальшого використання з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень. З урахуванням ролі суб'єктів, покладеного на них обов'язку і функції у доказуванні виокремлено три групи суб'єктів доказування в судовому провадженні у першій інстанції: 1) суб'єкт, який здійснює правосуддя і на якого покладено обов'язок правильного вирішення кримінального провадження, прийняття законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення (суд); 2) суб'єкти, на яких законом покладено обов'язок доказування обставин кримінального провадження (прокурор, потерпілий – приватний обвинувач); 3) суб'єкти, яким законом надано право брати участь у процесі доказування (обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт).

Ключові слова: доказування, суб'єкти доказування, судове провадження, суд першої інстанції, обов'язок доказування.

Dankova S.O. Classification of subjects of proving in criminal proceedings in the court of first instance.

In the article the author emphasizes the relative independence of criminal procedural proving in judicial proceedings, its specific structure and the circle of subjects who carry out such activities. It was established that at the doctrinal level there are many approaches to the interpretation of the concept of subjects of proving and their classification, which is due to the lack of clear instructions in the legislation. It is emphasized that the concepts of “participants of judicial proceedings” and “subjects of proving of criminal proceedings in the court of first instance” only partially overlap in scope and do not completely exhaust each other. Taking into account the author’s approach to the understanding of criminal procedural proving in criminal proceedings in the court of first instance, its subjects are proposed to be understood as state bodies and persons who have a certain material or procedural interest in judicial proceedings and carry out cognitive-practical and logical-intellectual actions regarding the formation, research and

evaluation of evidence, as well as their further use for the purpose of establishing circumstances relevant to criminal proceedings, defending the legal positions of the participants in judicial proceedings and making legal, justified and motivated court decisions. Taking into account the role of subjects, their duty and function in proving, three groups of subjects of proving in judicial proceedings in the first instance are distinguished: 1) the subject who administers justice and is entrusted with the duty of correctly solving a criminal case, adoption of a legal, justified and motivated court decision (court); 2) subjects who are legally required to prove the circumstances of criminal proceedings (prosecutor, victim – private prosecutor); 3) subjects to whom the law has given the right to participate in the proving process (accused, defense counsel, legal representative, victim, civil plaintiff, civil defendant, their representatives, representative of the legal entity in respect of which proceedings are being conducted, a third party in respect of whose property is being decided issue of arrest).

Key words: proving, subjects of proving, judicial proceedings, court of first instance, duty of proving.

Постановка проблеми. Не дивлячись на значну увагу кримінально-процесуальної доктрини до проблем кримінального процесуального доказування, наразі відсутні єдині підходи до розуміння його сутності. Таке твердження є справедливим і щодо визначення суб'єктного складу доказування, що є обов'язковим елементом такої діяльності. Навпаки, наукові напрацювання демонструють різні, інколи діаметрально протилежні підходи до розуміння сутності суб'єктів доказування та їх класифікації.

Переважно проблеми суб'єктів доказування розглядаються вченими безвідносно до окремих стадій процесу, тобто щодо кримінального провадження в цілому. Водночас, доказування під час досудового розслідування і судового провадження змістовно відрізняється, у тому числі й за суб'єктами його здійснення. З огляду на це, визначення суб'єктного складу кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції потребує наукової розробки.

Стан опрацювання. Проблематика суб'єктів кримінального процесуального доказування порушувалась у працях В.В. Вапнярчука, В.П. Гмирка, Ю.М. Грошевого, Є.Г. Коваленка, С.А. Крушинського, О.В. Литвина, А.О. Ляша, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, О.В. Рибалки, Р.Ю. Савонюка, С.В. Слінька, С.М. Стахівського, В.М. Тertiшника та інших науковців. Однак, меншою мірою увага приділялась дослідженню суб'єктів доказування власне в судовому провадженні в суді першої інстанції, що і обумовлює актуальність теми.

Метою статті є визначення змісту поняття «суб'єкти доказування в судовому провадженні у першій інстанції» та розробка класифікації таких суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне процесуальне доказування на окремих стадіях провадження відбувається в різних процесуальних умовах, що пояснюється специфічними завданнями та іншими особливостями цих стадій. Законодавець, структуруючи КПК України та надаючи визначення основним термінам (ст. 3 КПК України), оперує поняттями «досудове розслідування» і «судове провадження». Істотна відмінність у режимі здійснення досудового і судового провадження зумовлює відмінності й у порядку доказової діяльності. Як слушно стверджує М.Є. Шумило, у першому випадку доказування здійснюється у процесуальній формі, сконструйованій для потреб досудового розслідування, а в судовому засіданні уже відбувається «гостре» процесуальне доказування [1, с. 86]. Це, на наш погляд, дає змогу вести мову про відносну самостійність кримінального процесуального доказування в судовому провадженні, його специфічну структуру, коло суб'єктів, які здійснюють таку діяльність.

Кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції у нашому розумінні є регламентованою кримінальним процесуальним законом пізнавально-практичною та логічно-розумовою діяльністю учасників судового провадження та суду, що полягає у формуванні, дослідженні та оцінці доказів, а також їх подальшому використанні з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень [2, с. 631].

На доктринальному рівні існує чимало підходів до тлумачення самого поняття «суб'єкти доказування» у кримінальному судочинстві та їх класифікації, що зумовлено відсутністю чітких вказівок у нормах законодавства. Сьогодні кримінальне процесуальне законодавство оперує декількома категоріями, що характеризують суб'єктний склад кримінальних процесуальних відносин – «сторони кримінального провадження», «учасники кримінального провадження» та «учасники

судового провадження» (п.п. 19, 25, 26 ст. 3 КПК України). Водночас, жодна з цих категорій прямо не корелюється з досліджуваним нами поняттям «суб'єкти доказування».

Передусім, зважаючи на предмет цього дослідження, нас цікавить зміст поняття «учасники судового провадження» – це сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, представник персоналу органу пробації, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а також інші особи, за клопотанням або скаргами яких у випадках, передбачених КПК, здійснюється судове провадження [3]. У цьому контексті слід з'ясувати, наскільки воно відображає суб'єктний склад процесуальних відносин, пов'язаних зі здійсненням доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції. Як зазначає С.А. Крушинський, до сфери процесуального доказування залучається велике коло осіб і органів, які мають неоднаковий статус, виконують різні функції, мають різні повноваження, а тому питання про те, хто з учасників процесуальної діяльності є суб'єктом доказування, набуває досить важливого значення [4, с. 587].

Дійсно, учасники судового провадження в суді першої інстанції залучені до нього в силу різних причин. Перші – через необхідність захищати свої права та законні інтереси (потерпілий, цивільний позивач тощо); другі – через свої посадові обов'язки (слідчий, прокурор, суддя та ін.); треті – за дорученням чи угодою (представник, захисник тощо); четверті – притягаються до участі в процесі у примусовому порядку (підозрюваний, обвинувачений) [5, с. 113]. Відповідно, й мета і ступінь залучення їх до доказової діяльності є різною, що створює передумови для різних підходів до розуміння поняття «суб'єкти доказування» і їх класифікації.

Окремі науковці (В.М. Тертишник, С.В. Слінько) занадто вузько підходять до визначення змісту поняття суб'єктів доказування, включаючи до їх складу лише тих учасників, на яких покладається обов'язок встановлення об'єктивної істини [6, с. 55]. Такий підхід викликає сумніви, адже, по-перше, чинний кримінальний процесуальний закон на жодного суб'єкта прямо не покладає обов'язку встановлення об'єктивної істини, понад те, не містить такого терміну. У ст. 92 КПК України мова йде лише про обов'язок доказування, що точно не можна ототожнювати з обов'язком встановлення об'єктивної істини. По-друге, за такого трактування з кола суб'єктів доказування виключаються ті учасники кримінального провадження, які уповноважені брати участь у процесі доказування, будучи наділеними законом певними правами щодо збирання та дослідження доказів тощо.

Більш точним видається підхід тих науковців, які в основу поділу суб'єктів доказування покладають відмінність у їхніх повноваженнях, адже для одних – це визначений законом обов'язок, для інших – надане тим же законом право [7, с. 46]. Так, свого часу В.Т. Нор зауважив, що суб'єктами доказування є органи і особи, які або зобов'язані здійснювати доказування (збирають, перевіряють, оцінюють докази) і є відповідальними за нього, або мають право на активну участь у процесі доказування, переслідуючи при цьому свої охоронювані законом інтереси [8, с. 86].

Розвиваючи таку думку, Ю.М. Грошевий, А.О. Ляш, С.М. Стахівський зазначають, що суб'єктами доказування є державні органи і посадові особи, на яких законом покладено обов'язок щодо збирання, перевірки, оцінки доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування рішень прийнятих в процесі кримінального процесуального доказування, а також інші особи, які вправі брати участь в цій діяльності. Тобто вчені виокремлюють дві групи суб'єктів кримінального процесуального доказування: 1) особи, на яких покладено обов'язок здійснювати доказування (дізнавач, слідчий, прокурор, суд, суддя); 2) особи, які мають право брати участь у процесі доказування (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач тощо) [9, с. 138-139].

Інші науковці, поділяючи зазначений вище підхід, також виділяють ознаки, які на їх думку, притаманні суб'єктам кримінального процесуального доказування: 1) беруть участь у провадженні на підставах і у порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом, за умови, що відсутні обставини, за яких закон виключає можливість їх участі у провадженні; 2) наділені законом певними процесуальними правами та обов'язками, а також порядком їх реалізації; 3) діють у кримінальному судочинстві відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому порядку; 4) вступають у процесуальні правовідносини; 5) несуть відповідальність за невиконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників [10, с. 55-56]. Видається, що запропоновані ознаки притаманні будь-якому суб'єкту кримінального судочинства, а відносити їх усіх до суб'єктів доказування неправильно, що ми обґрунтуємо надалі.

Ще більше розширює коло суб'єктів кримінального процесуального доказування Р.Ю. Савонюк, який, крім державних органів та службових осіб, на яких законом покладений обов'язок доказування, та осіб, які мають право брати участь у доказуванні, виокремлює також третю групу – осіб, які притягуються чи залучаються до участі в доказуванні за рішенням органів і службових осіб, які здійснюють процесуальну діяльність у зв'язку із розслідуванням кримінальної справи (свідки, експерти, поняті, спеціалісти, перекладачі та інші особи). На думку автора, їх участь у доказуванні сприяє встановленню істини, а діють вони в інтересах правосуддя [11, с. 21].

Приклади такого широкого тлумачення поняття суб'єктів доказування мали місце й у наукових джерелах радянського періоду, коли вчені, серед інших, відносили до суб'єктів доказування осіб, які є джерелами відомостей про факти, осіб, які залучаються до участі в збиранні та перевірці доказів для виконання різних додаткових дій (секретар судового засідання, перекладач тощо), осіб, які не займають певного процесуального статусу у провадженні, але мають право чи несуть обов'язок з подання наявних у них предметів і документів [7, с. 45].

Варто погодитись із думкою, що для правильного визначення поняття і кола суб'єктів доказування потрібно виходити з того, в діях яких органів та осіб містяться елементи, з яких складається процес доказування у кримінальному судочинстві [7, с. 45]. Зважаючи на це, не можна вважати суб'єктами доказування тих осіб, які епізодично залучаються до участі у доказуванні (свідок, експерт, понятий, спеціаліст, перекладач тощо). З цього приводу слушним видається твердження В.В. Вапнярчука про те, що суб'єкти, які реалізують функцію сприяння здійсненню правосуддя, тобто діяльність, спрямовану на надання допомоги під час кримінального провадження (свідок, експерт, понятий, перекладач, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник), повинні вважатися суб'єктами, які залучаються до доказування, але не є його суб'єктами [12, с. 165].

Заслуговує на увагу й інша думка вченого, відповідно до якої суб'єктами доказування є учасники кримінального провадження, які, відстоюючи свій чи представлюваний правовий інтерес, здійснюють пізнавальну або обґрунтовальну доказову діяльність, спрямуванням якої є виконання однієї з основних кримінально-процесуальних функцій. Таким чином, на думку В.В. Вапнярчука, суб'єктами кримінального процесуального доказування є суд та сторони [12, с. 166]. Таке твердження повторюється й у працях інших авторів [13, с. 37; 5, с. 118].

Погоджуючись, що під час визначення поняття і кола суб'єктів кримінального процесуального доказування слід враховувати кримінальну процесуальну функцію, яку виконує суб'єкт, наявність у нього певного правового інтересу, здійснення ним певних дій, що складають зміст елементів доказування, водночас, висловимо певні зауваження. По-перше, суб'єкти доказування визначаються через термін «учасники кримінального провадження», що, зважаючи на зміст п. 25 ст. 3 КПК України, виключає з цього кола суд і слідчого суддю. По-друге, якщо суб'єктів доказування обмежувати лише тими, що виконують основні кримінальні процесуальні функції, логічним є висновок, що потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, законних представників, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не слід відносити до суб'єктів доказування, що, на наш погляд, неправильно.

З огляду на це, нам імпонує класифікація суб'єктів доказування, запропонована С.А. Крушинським, який виокремлює три групи таких суб'єктів: 1) державні органи і службові особи, які здійснюють правосуддя і судовий контроль (суд, слідчий суддя); 2) державні органи і службові особи, на яких законом покладено обов'язок здійснення доказової діяльності (слідчий, прокурор); 3) учасники кримінального провадження, яким надається право брати участь у доказуванні (підозрюваний, обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники) [14, с. 34]. З певними уточненнями такий поділ можна покласти в основу класифікації суб'єктів доказування у кримінальному провадженні в суді першої інстанції.

Висновки. Враховуючи наш підхід до розуміння кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції, під його суб'єктами пропонуємо розуміти державні органи і особи, які мають в судовому провадженні певний матеріальний або процесуальний інтерес та здійснюють пізнавально-практичні і логічно-розумові дії щодо формування, дослідження та оцінки доказів, а також їх подальшого використання з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень.

З урахуванням ролі суб'єктів, покладеного на них обов'язку і функції у доказуванні вважаємо за доцільне класифікувати їх на три групи:

1) суб'єкт, який здійснює правосуддя і на якого покладено обов'язок правильного вирішення кримінального провадження, прийняття законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення (суд);

2) суб'єкти, на яких законом покладено обов'язок доказування обставин кримінального провадження (прокурор, потерпілий – приватний обвинувач);

3) суб'єкти, яким законом надано право брати участь у процесі доказування (обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт).

Таким чином, поняття «учасники судового провадження» і «суб'єкти доказування в судовому провадженні у першій інстанції» лише частково перетинаються за обсягом і повністю не вичерпують одне одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шумило М.Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 82–86.
2. Данькова С.О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 628–632.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Крушинський С.А. Поняття та класифікація суб'єктів подання доказів у кримінальних справах. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 586–592.
5. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. Посібник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
6. Тертышник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств: учебное издание. Харьков: Арсис, 1998. 256 с.
7. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. 2-е вид., стереотипне- К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2007. 272 с.
8. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів: Вища школа, 1978. 110 с.
9. Ляш А.О., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб., За наук. ред. Ю.М. Грошевого. К.: Університет «Україна», 2006. 185 с.
10. Теорія судових доказів в питаннях та відповідях: навч. посіб. / Л.Д. Удалова, Д.П. Письменний, Ю.І. Азаров та ін. К.: Центр учбової літератури, 2015. 104 с.
11. Савонюк Р.Ю. Доказування в досудовому слідстві: навч. посібник. За ред. О.М. Бандурки. Сімферополь: Доля, 2003. 184 с.
12. Вапнярчук В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 160–168.
13. Доказування у кримінальному провадженні: курс лекцій / О.О. Бондаренко, Г.І. Глобенко, В.В. Романюк та ін.; за заг. ред. О.О. Юхна. Харків: ХНУВС, 2018. 156 с.
14. Крушинський С.А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2017. 247 с.